

en het latere sigarenrokkende lid van de Haarlemse rotary (270) en van sociëteit 'De Witte' (388), dat diverse commissariaten in het bedrijfsleven vervulde.

De auteur laat de lezer achter met een aantal vragen over Reinalda. Zo is er de relatie met zijn kinderen, die blijkbaar zeer te wensen overliet. (344) Helaas wordt dit nergens verklaard, terwijl de nazaten van de hoofdpersoon ruimschoots geraadpleegd zijn. Deze terughoudendheid maakt nieuwsgierig. Maar niet alleen ten aanzien van de hoofdpersoon worden vragen opgeroepen. Wat wordt bijvoorbeeld bedoeld met de opmerking dat de Haarlemse burgemeester Maarschalk 'bij bepaalde vrouwen in de smaak viel?' (172)

Borrie heeft een verdienstelijke poging gewaagd een portret op te stellen van Reinalda. Door de gebrekkige beschikbaarheid van egodocumenten is de hoofdpersoon daarbij relatief sterk op de achtergrond gebleven, terwijl de kringen waarin Reinalda verkeerde uitgebreid beschreven zijn. De vraag dringt zich naar aanleiding van deze publicatie op, of het schrijven van een echte biografie mogelijk is zonder het genoemde type bron.

Alexander van Kessel

H. Werkman, *De haven uitgegraven. De wereld van J. K. van Eerbeek, schrijver (Meindert Boss 1898-1937)* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2004; Hilversum: Verloren, 2004, 566 blz., € 29,-, ISBN 90 6550 821 X).

J. K. van Eerbeek (pseudoniem van Meindert Boss, 1898-1937), de hoofdpersoon van deze biografie, wordt beschouwd als de belangrijkste prozaïst van de jong-protestanten (1920-1940), een groep meest jeugdige auteurs, die de protestants-christelijke leescultuur op een hoger literair plan wilden brengen. Van Eerbeek woonde in het bakkershuis van zijn ouders te Zwolle en had een haat-liefdesrelatie met de gereformeerde wereld van zijn vader. Zijn leven werd getekend door de tuberculose die hem in het sanatorium bracht en door de gevangenis waar hij onderwijzer was. Op dertigjarige leeftijd koos hij voor het schrijverschap. Hij schreef onder andere de romans *Lichting '18* (1932), de enige belangrijke Nederlandse mobilisatieroman, *Strooschippers* (1935) en *Beumer & Co* (1937). *Gesloten grenzen* (1935) vond hij zelf zijn beste roman: een experiment met liefde, godsbeleving en ascese. Zijn laatste boek *Asuncion* (1938), over een meisje in Nice, verscheen gecensureerd. Van Eerbeek was een groot observator, man van de wereld en asceet, protestants en wereldlijk schrijver. Naast de protestantse literaire traditie wordt zijn oeuvre stilistisch gekenmerkt door de nieuwe zakelijkheid van het interbellum. In 1937 bezweek hij, 39 jaar oud, aan tuberculose.

Werkman toont helder aan, dat van Eerbeek niet mag worden opgesloten in de gereformeerde wereld van de jong-protestantse schrijvers. Die observatie kan men ook destilleren uit de lof die Menno ter Braak als literatuurrecensent aan hem toezwaaide. In een recensie betoonde Ter Braak grote waardering voor de roman *Gesloten grenzen*. Van Eerbeek werd door hem bestempeld als de beste schrijver van de jong-protestanten. Wat hem in de roman boeide, waren de overtuigende toon en de radicaliteit van de geboden oplossingen. Ter Braak kon met Van Eerbeek meevoelen, omdat zij tot op zekere hoogte verwante geesten waren. In het radicale optreden van de hoofdfiguur van de roman

herkende Ter Braak Van Eerbeeks radicale keuze voor de vent. Ter Braak was vrijzinnig-protestant opgevoed en verkondigde de haat tegen de burgerlijke wereld van aanpassing en verstarring. In dezelfde trant verzette Van Eerbeek zich tegen de verburgerlijking en verplichte aanpassing van zijn orthodox-gereformeerde milieu. (353)

Tot een vaste plaats in de seculiere canon heeft Ter Braaks oordeel niet geleid. Sterker nog, weinig jaren na zijn vroege dood in 1937 bleek de door Ter Braak gememoreerde en geprezen van Eerbeek nagenoeg vergeten, niet alleen buiten de protestantse wereld, maar ook door zijn geestverwanten. Dat Van Eerbeek niet de bekendheid verwierf die zijn talent volgens velen verdiende, is gedeeltelijk te wijten aan de omstandigheid dat hij slechts korte tijd voluit schrijver was. Ook de beslotenheid van de gereformeerde wereld speelde hem parten. Bovendien bleken na de Tweede Wereldoorlog de literaire voorkeuren en smaken zich ingrijpend te hebben gewijzigd. De thematiek van Van Eerbeeks werk bleek in één klap gedateerd. Zijn romans zijn tot op vandaag alleen nog antiquarisch verkrijgbaar.

Hans Werkman heeft met zijn biografie willen aantonen hoe onrechtvaardig het is — ook in het licht van de karakteristiek van Ter Braak — dat Van Eerbeek na de Tweede Wereldoorlog werd bijgeschreven in het vergeetboek. Hij heeft zijn naam daaruit willen weghalen. Daarin slaagt hij slechts ten dele. Diens werk heeft hij niet uit de vergetelheid gehaald door het opeens lezenswaardig te maken, maar hij is er wel in geslaagd diens persoon hernieuwde bekendheid te verlenen via zijn biografie. Werkman geeft bijvoorbeeld prachtige beschrijvingen van het gereformeerde milieu in het stadje Zwolle, zowel van de bevindelijke meer piëtistische — als van de fijne meer dogmatische — richting. Hij beschrijft uitstekend de ambivalenties in het leven van de vrijgezel Van Eerbeek, die altijd bij zijn moeder en zuster is blijven wonen: hoe hij worstelde met zijn schrijverschap, hoe hij vocht tegen de tuberculose en hoe hij zijn liefde voor vrouwen trachtte te beheersen.

Werkman hanteert een helder biografisch concept dat hij toelicht in zijn inleiding: een boek is in de auteur gegroeid, door hem heen gegaan en uit hem geboren. Dat het sporen van het leven en denken van de auteur vertoont is evident. Zijn biograaf kent dit leven en zal dus kunnen ontdekken op welke plekken in het geschreven werk levensfeiten een rol spelen. (10) En van de meest cruciale verhalen uit de biografie vormt de verwikkeling rondom de kerkelijke belijdenis die Meindert Boss in 1920 aflegde. Van de dogmatisch gereformeerde kerkvoogdij in Zwolle kreeg hij hiertoe slechts ternauwernood toestemming. In theologische zin werd hij te ethisch bevonden, dat is teveel gericht op eigen overtuiging in plaats van op het geloof vanuit de heilige schrift. Die ethische gerichtheid was bepalend voor Van Eerbeeks schrijverschap. Bij zijn graf werd dat schrijverschap treffend gekenschetst door de met hem bevriende, jong-protestantse dichter en essayist Gerrit Kamphuis (1906-1998): 'Van ijdel theoretiseeren had hij een afkeer. Steeds zocht hij naar het wezenlijke van het leven. Zei hij niet zelf eens op de hem eigen, bedoeld eenzijdige, maar daarom juist zoo treffende wijze: een waarheid is niet meer waar, als niemand ze waar maakt.'(440) Van Eerbeek wilde experimenterend de waarheid vinden, zonder dat hij de autoriteit van wie dan ook boven zich erkende.

Overtuigend heeft Werkman een scherpe tegenstrijdigheid belicht in Van Eerbeeks religiositeit. Enerzijds zet hij hem neer als iemand die de waardevolle elementen van de protestantse orthodoxie terdege waardeerde. Anderzijds toont hij aan dat Van Eerbeek voortdurend overhoop lag met de gereformeerde leerstellingen. Wanneer in de biografie

beschreven wordt hoe de Zwolse wijkpredikant ds. J. H. Kuiper bij Van Eerbeeks graf een rede houdt die doorspekt is van orthodox-gereformeerde gemeenplaatsen, neemt Werkman deze predikant in bescherming. Want ook deze invalshoek sloot aan bij Van Eerbeeks geloofsopvatting. Hij had beslist waardering — ondanks al zijn kritiek — voor het traditionalisme van deze dominee, dat hij beschouwde als pastorale trouw. De helder geanalyseerde tegenstelling tussen geloofskritiek en geloofstrouw vormt een boeiend aspect van dit waardevolle boek.

H. de Liagre Böhl

L. Brants, *Leiding moeten zij hebben. Geschiedenis van de sociaal pedagogische zorg voor mensen met een verstandelijke handicap in Nederland tussen 1900 en 1945* (Dissertatie Maastricht 2004; Antwerpen, Apeldoorn: Garant, 2004, 233 blz., € 32,50, ISBN 90 441 1633 9).

‘Anti-pedagogisch’: zo noemt Inge Mans in haar cultuurgeschiedenis van zwakzinnigen het regiem in Dennendal, de beroemde afdeling voor zwakzinnigen in Den Dolder, waar zich rond 1970 hippie-achtige Oranjevrijplaats taferelen afspeelden. Begeleiders in kleurrijke kleren, aandacht voor de persoonlijke wensen en behoeften van de bewoners, een vrije en speelse vorm van samenleven van de zwakzinnigen en de ‘zachtzinnigen’ (hun begeleiders). Ontplooiing van de zwakzinnige: daar ging het in Dennendal om en de belangrijkste voorwaarde daarvoor lag niet in de pedagogische behandeling maar in acceptatie van het wezen van de zwakzinnige. (Mans (1998) 271)

Hoe ver weg nog lijkt deze benadering in het boeiende proefschrift van Luc Brants *Leiding moeten zij hebben*, dat gaat over de nazorg voor zwakzinnigen in de eerste helft van de vorige eeuw. Een totaal ander universum waarin juist met veel moeite gezocht wordt naar een nieuwe vorm van sociaal-pedagogische hulpverlening. Een wereld waarin het belangrijkste motief is: ‘Arbeid, arbeid en nog eens arbeid.’ Arbeiden: dat is de sleutel die de pioniers op dit terrein gebruiken om te voorkomen dat hun pupillen op het slechte pad raken, arbeid geeft hen structuur, rust, afleiding en zelfvertrouwen. Door te laten zien dat zij kunnen werken, tonen de nazorgwerkers aan dat zwakzinnigen niet zijn voorbestemd om overlast te veroorzaken of de maatschappij op kosten te jagen door een dure gestichtsoopname.

De belangrijkste doelgroep van de nazorg waren de oud-leerlingen van het buitengewoon lager onderwijs (blo). Onder deze groep waren het dan weer vooral de betere: degenen die al dan niet onder begeleiding in de maatschappij konden functioneren én in meer of mindere mate geschikt werden gevonden om te werken. Omdat op de blo-scholen gemiddeld twee keer zoveel jongens als meisjes zaten en vooral voor hen het werken in loondienst als maatschappelijke eis gold, waren meisjes in de nazorg ver in de minderheid.

De werkwijze in de nazorg werd grotendeels ontwikkeld door de Amsterdamse blo-onderwijzer Pier de Boer, de eerste nazorgambtenaar in Amsterdam, aan het begin van de jaren twintig. Hij hanteerde een driedeling in het werk: maatschappelijke zorg (het vinden

beschreven wordt hoe de Zwolse wijkpredikant ds. J. H. Kuiper bij Van Eerbeeks graf een rede houdt die doorspekt is van orthodox-gereformeerde gemeenplaatsen, neemt Werkman deze predikant in bescherming. Want ook deze invalshoek sloot aan bij Van Eerbeeks geloofsopvatting. Hij had beslist waardering — ondanks al zijn kritiek — voor het traditionalisme van deze dominee, dat hij beschouwde als pastorale trouw. De helder geanalyseerde tegenstelling tussen geloofskritiek en geloofstrouw vormt een boeiend aspect van dit waardevolle boek.

H. de Liagre Böhl

L. Brants, *Leiding moeten zij hebben. Geschiedenis van de sociaal pedagogische zorg voor mensen met een verstandelijke handicap in Nederland tussen 1900 en 1945* (Dissertatie Maastricht 2004; Antwerpen, Apeldoorn: Garant, 2004, 233 blz., € 32,50, ISBN 90 441 1633 9).

‘Anti-pedagogisch’: zo noemt Inge Mans in haar cultuurgeschiedenis van zwakzinnigen het regiem in Dennendal, de beroemde afdeling voor zwakzinnigen in Den Dolder, waar zich rond 1970 hippie-achtige Oranjevrijplaats taferelen afspeelden. Begeleiders in kleurrijke kleren, aandacht voor de persoonlijke wensen en behoeften van de bewoners, een vrije en speelse vorm van samenleven van de zwakzinnigen en de ‘zachtzinnigen’ (hun begeleiders). Ontplooiing van de zwakzinnige: daar ging het in Dennendal om en de belangrijkste voorwaarde daarvoor lag niet in de pedagogische behandeling maar in acceptatie van het wezen van de zwakzinnige. (Mans (1998) 271)

Hoe ver weg nog lijkt deze benadering in het boeiende proefschrift van Luc Brants *Leiding moeten zij hebben*, dat gaat over de nazorg voor zwakzinnigen in de eerste helft van de vorige eeuw. Een totaal ander universum waarin juist met veel moeite gezocht wordt naar een nieuwe vorm van sociaal-pedagogische hulpverlening. Een wereld waarin het belangrijkste motief is: ‘Arbeid, arbeid en nog eens arbeid.’ Arbeiden: dat is de sleutel die de pioniers op dit terrein gebruiken om te voorkomen dat hun pupillen op het slechte pad raken, arbeid geeft hen structuur, rust, afleiding en zelfvertrouwen. Door te laten zien dat zij kunnen werken, tonen de nazorgwerkers aan dat zwakzinnigen niet zijn voorbestemd om overlast te veroorzaken of de maatschappij op kosten te jagen door een dure gestichtsoopname.

De belangrijkste doelgroep van de nazorg waren de oud-leerlingen van het buitengewoon lager onderwijs (blo). Onder deze groep waren het dan weer vooral de betere: degenen die al dan niet onder begeleiding in de maatschappij konden functioneren én in meer of mindere mate geschikt werden gevonden om te werken. Omdat op de blo-scholen gemiddeld twee keer zoveel jongens als meisjes zaten en vooral voor hen het werken in loondienst als maatschappelijke eis gold, waren meisjes in de nazorg ver in de minderheid.

De werkwijze in de nazorg werd grotendeels ontwikkeld door de Amsterdamse blo-onderwijzer Pier de Boer, de eerste nazorgambtenaar in Amsterdam, aan het begin van de jaren twintig. Hij hanteerde een driedeling in het werk: maatschappelijke zorg (het vinden